

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Aperio Společnost pro
zdravé rodičovství

Dopady opatření proti pandemii COVID-19 na sólo matky – 2. vlna

Doc. Mgr. Radka Dudová, Ph.D.
2021

Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství, z.s.
Projekt „Sama, ale silná: Odstraňujeme diskriminaci sólo matek na trhu práce“

Reg. č. CZ.03.1.51/0.0/0.0/17_081/0011600

Obsah

O výzkumu	3
Celkové hodnocení situace po deseti měsících od vypuknutí pandemie	4
Pracovní situace respondentek	8
Ženy se stabilním zaměstnáním – snížení příjmu i aspirací	8
Ženy nezaměstnané nebo „podzaměstnané“ – hrozba dlouhodobé nezaměstnanosti	10
Ekonomická situace respondentek	14
Závěr	21
Příloha: Tabulka komunikačních partnerek	22

O výzkumu

Tato zpráva má za cíl zmapovat a do hloubky popsat dlouhodobé dopady koronavirové krize 2020–2021 na sólo matky. Vychází z kvalitativního výzkumu mechanismů znevýhodnění sólo matek na trhu práce, realizovaném na jaře 2020 ve třech regionech ČR (střední Čechy, Olomoucko a Ústecko) v rámci projektu OPZ „Sama, ale silná: Odstraňujeme diskriminaci sólo matek na trhu práce“ iniciovaném organizací Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství, z.s. Původní výzkum byl prováděn formou skupinových rozhovorů (fokusních skupin) s matkami žijícími se svými dětmi bez jejich otce. Skupinové rozhovory s ženami ze Středočeského a Olomouckého kraje se uskutečnily v průběhu února a začátku března 2020, těsně před spuštěním protipandemických opatření reagujících na začátek šíření nemoci covid-19 (uzavření škol 11. 3. 2020, zákaz volného pohybu osob od 16. 3. 2020, omezení provozu některých firem a organizací). Skupinové rozhovory v Ústeckém kraji proběhly v červnu 2020 po skončení první vlny pandemie. Skupinových rozhovorů se účastnilo celkem 48 žen – 15 v Praze, 20 v Olomouci a 13 v Ústí nad Labem.

Vzhledem k pandemii covid-19 a jejím možným dopadům na pracovní uplatnění a ekonomickou situaci sólo matek byly ve Středočeském a v Olomouckém kraji na přelomu května a června 2020 provedeny dodatečné telefonické individuální rozhovory s těmi komunikačními partnerkami, které v době skupinových rozhovorů pracovaly a měly děti mladší 13 let. Rozhovory byly vedeny autorkou této analýzy a byly zaměřeny přímo na dopady a reflexi situace kolem pandemie covid-19. Prvního kola doplňujících rozhovorů se zúčastnilo celkem 14 žen, 7 ze Středočeského a 7 z Olomouckého kraje. Vzhledem k tomu, že krize spojená s pandemií covid-19 trvala i nadále, bylo provedeno druhé kolo rozhovorů v prosinci až březnu 2020–2021. Druhého kola se zúčastnilo celkem 15 žen: 12 rozhovorů bylo provedeno s těmi ženami, které se účastnily fokusních skupin v únoru 2020 i prvního kola rozhovorů v květnu 2020, 3 byly provedeny s ženami z Ústeckého kraje, které se účastnily fokusních skupin v červnu 2020. Dvě respondentky nebyly znovu dotazovány – jedna mezitím nastoupila na mateřskou dovolenou a druhou se nepodařilo kontaktovat.

Rozhovory byly doslovně přepsány a následně analyzovány. Analýzu prováděla autorka této zprávy s využitím softwaru pro analýzu kvalitativních dat Atlas.ti. Text rozhovorů byl kódován, následně byly identifikovány významné kategorie a provedena tematická analýza. Ta se zaměřila na to, jaké dlouhodobé důsledky měla pandemie covid-19 na sólo matky v různých pracovních a osobních postaveních, jak se vyvíjela jejich situace v době krize a jak zvládaly události spojené s druhou vlnou pandemie covid-19.

Celkové hodnocení situace po deseti měsících od vypuknutí pandemie

V době, kdy bylo prováděno druhé kolo rozhovorů, tedy v zimě 2020/2021, již trvala pandemická situace více než 10 měsíců. Pro dotázané ženy tak už nebyla vnímána jako náhlá, dočasná a jednorázová krizová situace, ale stala se situací dlouhodobou, trvající, bez jasného konce. Zatímco na jaře 2020 bylo cílem „zatnout zuby“ a chvíli vydržet, v zimě 2021 již museli všichni, včetně našich respondentek, najít nějaký způsob dlouhodobějšího fungování a zvládání situace. Pro dotázané ženy to znamenalo dlouhodobou zátěž spojenou s péčí o děti bez pomoci veřejných institucí, domácí vzdělávání dětí, obtížné sladování péče s placenou prací, případně dlouhodobé omezení či ztrátu práce a snížení příjmů.

Zatímco v květnu–červnu 2020 před sebou měly dotázané ženy vidinu prázdnin, kdy budou muset opět nějak zajistit péči o děti, ale už víceméně v normálním režimu, v říjnu došlo opět k částečnému lockdownu a hlavně opětovnému uzavření škol. Všechny školy, kromě škol mateřských, se uzavřely 14. 10. a otevřely se až 25. 11., pro žáky na druhém stupni ZŠ v ob týdenním rotačním režimu. Prvňáci a druháci mohli do školy již od 11. 11. Po vánočních prázdninách byly školy opět uzavřeny, s výjimkou mateřských škol a prvních a druhých ročníků. Od 1. března byly ale uzavřeny i ty (to však naše respondentky ještě v době rozhovorů nevěděly). Analýza vývoje nezaměstnanosti podle údajů MPSV za únor ukázala, že dopady koronavirové krize na registrovanou nezaměstnanost byly i téměř po roce relativně mírné, u žen jen lehce vyšší než u mužů. Ženy vykazovaly nejvyšší tempa růstu nezaměstnanosti kolem důchodového věku a také v kategorii 30–39 let, tedy ve věku, kdy zpravidla pečují o děti¹. Ženy také podle dat ČSÚ častěji než muži odcházely do pracovní neaktivity, ale nehledaly si novou práci. Zvýšil se zejména počet ekonomicky neaktivních žen ve věku do 45 let, u nichž lze předpokládat péči o děti². Dopady pandemie přímo na zaměstnanost sólo matek bude možné lépe vyhodnotit, až budou k dispozici další reprezentativní data.

Hlavní kategorií, o které ženy v našem výzkumu hovořily, byla nejistota. Na jedné straně polevila nejistota týkající se závažnosti nového onemocnění a rizika jeho přenosu, která charakterizovala první vlnu na jaře 2020. Řada respondentek byla v tomto směru jistější a již se necítila tolik ohrožená, protože věřila, že covid-19 není až tak závažnou hrozbou pro zdraví jejich i dětí, jak to původně vypadalo. Ženy cítily, že tudíž nemusí dodržovat omezení sociálních kontaktů tak úzkostlivě jako na jaře 2020.

„Psychicky je to mnohem jednodušší, protože už vim, co to je. Protože to se nevědělo na jaře. Nevědělo se, co to je za bacila, jak to bude probíhat, kdy se to chytne, jak to dlouho bude trvat. Prostě nebyly k tomu žádný informace. Takže spíš člověk byl takovej sevřenej strachem, a teď už víte, že když dodržíte určitá pravidla, tak budete v pohodě.“ (Valerie, 32, VŠ, chůva, 1 dítě 4 roky, Olomoucký kraj)

1 https://idea.cerge-ei.cz/images/COVID/Nezamestnanost_v_dobe_covid-19_leden_2021.pdf

2 https://www.czso.cz/documents/10180/122733956/cpmz120420_analyza.pdf/a4e4303d-8458-4004-8997-29c55d516a17?version=1.0

Na druhé straně se zásadně zvýšila nejistota ohledně jejich socioekonomické situace, délky trvání všech omezení a negativních dopadů lockdownu na děti. Většinou respondentek se zhoršila jejich pracovní situace a došlo k dlouhodobému snížení jejich příjmů. Z krátkodobé nezaměstnanosti, pokud přišly v první vlně o práci nebo se vracely na pracovní trh po rodičovské dovolené, se pro některé stala nezaměstnanost dlouhodobá. To vše v situaci, kdy vládní protipandemická opatření byla vyhlášována bez jasného systému, předvídatelnosti, vždy jen pár dní dopředu a bez jasné vidiny konce.

„Jako to jaro, to byla nějaká nová situace, která trvala, dobře, nějaké dva, dva tři měsíce. A pak byla naděje, že se to prostě nějak stabilizovalo a rozjede se to dál. Jenže ta druhá vlna, myslím si, že má ten dopad o to horší. A taky lidi si uvědomují, že to možná není poslední vlna a že vlastně teď... ve všech je taková ta nejistota, že nikdo neví, co bude, a nemá to úplně dobrý vliv ani na psychiku, ani na ekonomiku, ani na nic.“ (Erika, 37, VŠ, soudní asistentka, 1 dítě 8 let, Olomoucký kraj)

V opakovaných rozhovorech v zimě 2020–21 tak zmizelo zdůrazňování pozitiv, které bylo rozšířené v rozhovorech prováděných v květnu 2020. Z výpovědí sólo matek bylo zřejmé zhoršení individuálního vnímání a zvládání situace, které bylo u řady z nich provázeno zhoršením fyzického i psychického zdraví.

Příkladem je právě Erika, která ještě v květnu 2020 v rozhovoru nacházela na situaci řadu pozitiv:

„V podstatě pak jsme to vnímali tak pozitivně, že nám ten čas prostě prospěl, že jsme mohli být v kontaktu se synem, vidět, jak ta výuka vlastně probíhá, protože je to pro nás nové, ta Montessori škola. Takže my jsme si na to našli spoustu přínosů a pozitivních věcí.“

V zimě, poté co byl její nový partner dlouhodobě bez práce a vyčerpala všechny finanční rezervy, již popisovala svou situaci takto:

„Ale já jsem třeba přestala spát, přestala jsem jíst, já jsem z toho byla tak vystresovaná, takže musela jsem sáhnout, byť tady ty věci nikdy neschvaluju, ale prostě poprvé jsem musela si dát nějaký prášek na spaní (...). Ale celkově bylo pro mě těžší, víc než na jaro, udržet si takový... optimističtější náhled na tu celou situaci.“ (Erika, 37, VŠ, soudní asistentka, 1 dítě 8 let, Olomoucký kraj)

Anna, která v průběhu léta přišla o zaměstnání a v zimě se jí stále nedařilo najít nové, na jaře ještě vyzdvihovala přínos zkušenosti pandemie pro zlepšení sousedských vztahů, jelikož pomáhala vozit nákupy starším sousedům:

„Ale to už je takový... člověk to nesmí vidět tak černě. Takže já si myslím, že díky tomuhle si urovnaly i ty sousedský vztahy, nebo takový ty vztahy, který jinak nebyly.“

V zimě hodnotila situaci takto:

„No, bohužel z toho nemám žádný pozitivní výsledek, ale myslím si, že lidi mají taky problémy, nejsem v tom sama.“ (Anna, 42, SŠ, poštovní doručovatelka, 1 dítě 4 roky, Středočeský kraj)

Na podzim a v zimě bylo prožívání lockdownu horší i vzhledem k tomu, že počasí a brzké stmívání příliš nedovolovalo pobyt venku. Omezení kontaktů a organizovaných aktivit dětí tak v praxi znamenalo, že ženy byly skutečně uzavřené s dětmi víceméně pouze doma, což bylo náročné zejména pro ty, které bydlely v malých bytech.

„Jaro pro mě bylo jednodušší z hlediska toho, jak mít pocit, že ten život, tak jak ho žijeme, dává trochu smysl, protože na jaře jsme mohli přeci jenom trávit hodně času venku, když už tedy děti nemohly do školy, nemohly chodit na kroužky, neměly žádné sporty a nic. A teď právě jsem pociťovala mnohem víc takové to... být zavření mezi čtyřmi stěnami.“ (Pavla, 41, VŠ, projektová manažerka v IT, 2 děti 10 a 7 let, Středočeský kraj)

„Bohužel jsme nemohli být hodně mimo ten byt, kde to tady na mě tak padá psychicky, protože ten byt je jako strašně malinkej. A že toho prostoru, zvlášť když mám teda ještě ty dva kluky, tak často i pro mě je to takové vysvobození, že řeknu prostě „jdeme ven“.“ (Aneta, 37, SŠ, zdravotní sestra, 3 děti 11, 8 a 5 let, Olomoucký kraj)

Respondentky, včetně těch, které na jaře 2020 byly spokojené, že jim první lockdown umožnil trávit více času s dětmi a zjistit, jak jsou na tom ve škole, po druhém lockdownu již na situaci nenacházely žádná pozitiva. Ženy se cítily vyčerpané a ve stresu. Příčinou bylo ohromné pracovní vypětí, pokud se snažily zvládat svou placenou práci a práci neplacenou, tedy péči o děti a domácnost včetně doučování dětí.

„Ale spíš... jak prostě ty nervy jsou jako vypjatý, protože člověk pracuje, člověk denně musel vařit, když byly děti doma, a k tomu dělat školu, a už prostě jsem sledovala, že startuju opravdu na jakoukoliv záminku. Takže jsem si říkala, že opravdu i pro ty děti to musí být docela těžké se mnou vydržet.“ (Pavla, 41, VŠ, projektová manažerka v IT, 2 děti 10 a 7 let, Středočeský kraj)

„Ale musím říct, že někdy člověk zápasí s těma pocity vzteku, jo, že prostě chvílemi jsem prostě už vzteklá, no. Si říkám, že ten systém vůbec není vůči nám vstřícný.“ (Hana, 42, VŠ, sociální pracovnice, 1 dítě 7 let, Středočeský kraj)

Zátěž samozřejmě představovala i zhoršená ekonomická situace a strach o to, jak domácnost vyjde s penězi:

„Je to strašné napětí, pro psychiku. Jako nejsem ten člověk, který by věřil, že když mi dojdou peníze, tak mi spadnou z nebe. Jako prostě znám takové lidi, obdivuju je, asi, tu jejich odevzdanost a víru, ale nejsem bohužel taková. Takže se neumím od toho oprostit.“ (Klause, 34, SŠ, event manažerka, 2 děti 11 a 9 let, Olomoucký kraj)

Negativní prožívání se týkalo ale také negativního dopadu na děti, které zůstaly skoro rok, s letní přestávkou, víceméně stále doma a vzdělávaly se distančně:

„Nevím, no, co bych na tom viděla pozitivního. Asi nic. Protože opravdu, co se týče toho školství, tak si myslím, že to ublížilo hodně dětem. A nejhorší je, že to vlastně nikdo to ja-

koby neřeší, co s těma dětma bude, protože jako de facto oni budou mít zameškaný skoro rok školy, což je pro ty děti docela dost a nikdo neříká, kdy jim ten rok nahradí.“ (Nela, 37, vyučená, nezaměstnaná, 4 děti 13, 10, 7 a 4 roky, Ústecký kraj)

Ve druhé vlně rozhovorů respondentky častěji mluvily o negativních dopadech lockdownu na jejich psychické zdraví. Některé vyhledaly psychologickou pomoc, řada z nich se vrátila k terapii, kterou před léty ukončily. V některých případech jim pomáhala medikace.

„No, já jsem teďko začala chodit na psychoterapii, protože už jsem měla pocit, že už na ty děti jsem tak hnusná, že to fakt nechci, tak jsem si zorganizovala psychoterapii, byla jsem tam teda zatím jenom dvakrát. Ale mám pocit, že mi to docela pomáhá.“ (Stela, 42, VŠ, brigáda ve skladu, 3 děti 12, 9 a 5 let, Středočeský kraj)

Respondentky se ale s náročnou situací psychicky vyrovnávaly hlavně tak, že si hledaly nějaké rituály a aktivity, které jim pomáhaly a dobíjely je pozitivní energií. Nejčastěji to byly hovory s přáteli či rodiči, většinou telefonické, a pobyt s dětmi venku. Tato možnost byla ovšem zimním počasím omezená. Pokud mohly, chodily například běhat, dopřávaly si teplou koupel nebo chodily spát s dětmi hodně brzy, aby měly dostatek spánku. Shodovaly se v tom, že i když je situace náročná, nezbyvá jim nic jiného, než ji nějak zvládnout:

„No, upřímně řečeno, občas jsem z nich na prášky, že bych je tady zamkla a utekla, protože když ony všechny spustí, maminko, tohle, maminko, támhleto‘ a teď se jim nechce nic dělat, tak to je jako... Občas nad mé síly psychické. Ale tak jako holt jednou ty děti tady jsou, tak co s tím člověk má dělat. Musím vydržet.“ (Nela, 37, vyučená, nezaměstnaná, 4 děti 13, 10, 7 a 4 roky, Ústecký kraj)

Pracovní situace respondentek

Pandemie znamenala zhoršení pracovní situace u většiny našich respondentek. Na vině je na jedné straně fakt, že často pracovaly v oborech, které byly nejvíce dotčeny protipandemickými opatřeními, zejména ve službách, a v takových pracovních vztazích, které byly nejvíce ohroženy. Na druhé straně bylo zhoršení způsobeno tím, že v době uzavření škol a školek musely pečovat o malé děti a svou práci musely omezit nebo z ní odejít. Jen šest z patnácti žen dotazovaných ve druhém kole pracovalo ve standardním pracovním poměru, jen čtyři mohly pracovat z domova. Čtyři pracovaly v nejistém či prekérním zaměstnání – na dohodu či v krátkodobém pracovním vztahu. Pět respondentek bylo nezaměstnaných, z toho tři byly bez práce již před začátkem pandemie a dvě přišly o práci v létě.

Ženy se stabilním zaměstnáním – snížení příjmu i aspirací

Pandemie měla dlouhodobý negativní dopad i na ženy, které měly před pandemií relativně stabilní pozici v zaměstnání. Jednalo se o ženy s vyšším vzděláním, které vydělávaly dost na to, aby svou rodinu dostatečně ekonomicky zajistily. Ačkoliv tyto ženy disponovaly zdroji, které by je měly v krizové situaci ochránit před zásadním zhoršením jejich socioekonomické situace, také čelily riziku a ztrátám. Na jedné straně proto, že měly děti, přičemž náročnost péče o ně se v době uzavření veřejných institucí péče a vzdělávání několikanásobně zvýšila. Na druhé straně proto, že ve své práci pocítily dopady ekonomické krize, a to i na pozicích, kde bychom to příliš nečekali. Oba faktory se totiž prolínaly: závazek péče o děti znamenal, že se necítily příliš jisté v tom bojovat za svou pozici, naopak spíše slevily ze svých nároků a jen doufaly, že krizi přečkají a neztratí své pracovní místo. Pokud před pandemií usilovaly o pracovní postup nebo vyšší plat, na tyto ambice rezignovaly. Naopak se smířily se snížením příjmů nebo úvazku, protože vnímaly, že produktivita jejich práce je omezená kvůli péči o děti.

Tato situace se týkala zejména Pavly, Klaudie a Eriky. **Pavla** pracovala v Praze jako IT specialista na zkrácený úvazek a měla děti ve věku 11 a 8 let. V době prvního rozhovoru na konci února 2020, tedy ještě před pandemií, vyjadřovala nespokojenost s úrovní své mzdy. Byla si vědoma, že v jiné firmě by za stejnou práci mohla dostat znatelně vyšší mzdu, a zůstávala hlavně díky vstřícným pracovním podmínkám. Chystala se ale požádat svého zaměstnavatele o zvýšení, a pokud by jí nevyhověl, chtěla si hledat lépe placenou pozici. V červnu se však již obávala, že její zaměstnavatel negativně pocítí důsledky ekonomické krize a nebude ke slíbenému zvýšení její mzdy, ke kterému mělo dojít od září 2020, ochoten. Kvůli omezení provozu naopak došlo k plošnému snížení odměn v celé organizaci. V posledním rozhovoru v zimě pak vyprávěla, že pohovory s HR, plánované na září 2020, byly odsunuty na neurčito a prozatím k nim nedošlo, a tudíž nedošlo ani k avizovanému zvýšení mzdy. Zároveň se však ke konci roku výrazně navýšil objem práce, kterou musela vykonávat, takže poměrem k odpracovaným hodinám se její odměna významně snížila. Pavla zároveň v tento okamžik vnímala ještě silněji, že díky vstřícnosti svého zaměstnavatele může v práci pokračovat i přesto, že pečuje o dvě děti, které nemohou chodit do školy. Byla vděčná za částečný úvazek a za možnost pracovat plně z domova:

„Jednak si vážím hodně toho, že mi ten zaměstnavatel vychází vstříc se zkráceným úvazkem a i vlastně s podmínkami, které já potřebuji. A tudíž nepovažuji jednak za fér a jednak ani za... za taktické, křičet ‚ne, já to nemůžu udělat, já to neudělám‘. Takže samozřejmě se snažím všechnu tu práci udělat. Ale je to za cenu toho, že tedy tomu věnuju víc hodin.“

O hledání jiné práce již v zimě neuvažovala.

„Ale dokud jsem v práci spokojená a vztahy fungují, tak jenom kvůli financím v tuhle chvíli měnit nechci. Víím, že bych mohla brát řekněme jeden a půl krát tolik, třeba, ale (...) já prostě nejsem v situaci vzhledem k tomu, jak na tom jsou děti.“

Doufala, že ke zvýšení její mzdy nakonec někdy dojde, jelikož firma byla postižená ekonomickou krizí jen zčásti. Práci se věnovala dopoledne, když děti měly online výuku, a večer. Odpoledne s dětmi doháněla školu a pomáhala s úkoly.

„Prostě děti se musely naučit respektovat, že když přijdou za mnou nebo když zavolají, že nepřijdu. A když přijdou za mnou a ukáží jim, že to prostě nejde, tak že to prostě nejde a že na mě mluvit nemohou. Nicméně samozřejmě děti – alespoň moje – nefungují tak, že když jim ukáží, že se jim nemůžu věnovat, že by si tedy ty věci do školy nebo ty věci, co by měly udělat, dělaly samy. (...) Někdy to skutečně sklouzlo do toho, že jsme se jejich škole začali společně věnovat až potom, co já jsem dodělala práci, a tudíž jsme skutečně dělali školu do večera.“ (Pavla, 41, VŠ, projektová manažerka v IT, 2 děti 10 a 7 let, Středočeský kraj)

Omezení práce a příjmu se týkalo i **Klaudie**, která pracovala jako event manažerka. Náplň její práce, tedy pořádání různých akcí pro firmy a veřejnost, byla protipandemickými opatřeními silně dotčena. Zatímco na jaře hovořila o zvýšené pracovní zátěži, jelikož bylo nutné najít a naučit se nové způsoby práce a řešit přechod firmy na digitální fungování, v zimě již pocítila pokles objemu práce. To také znamenalo snížení jejího příjmu o třetinu, jelikož ten byl z velké části tvořen odměnami, na které neměla nyní nárok:

„No, na jednu stranu mi teda ubylo tolik záprahu (...). Na druhou stranu ubyly mi prémie, prostě jsem tam za základní mzdu plus nějaké pevné odměny. A každopádně takové ty odměny za extra práci, tak samozřejmě nepřichází, protože není extra práce. Na tom je bitý vlastně můj rodinný rozpočet, protože s tím jsem počítala. Takže ano, je méně práce a méně peněz.“

Se snížením objemu práce se Klaudie začala obávat toho, že o práci přijde úplně:

„Eventy, jak všichni víme, se nedělají, tak je zase pro mě takové očekávání, jestli si mě ponechají, jestli budu mít nějakou práci a pokud, tak jestli to nebude nějaká méně hodnotná práce, kterou bych nechtěla dělat. A musela bych jí dělat, protože mi nic jiného nezbyde.“ (Klaudie, 34, SŠ, event manažerka, 2 děti 11 a 9 let, Olomoucký kraj)

Zatímco na jaře se cítila velmi přetížena péčí o děti a distanční výukou a zvažovala, že měla raději zvolit odchod na ošetřovné, v zimě již péči a vzdělávání dětí zvládala, ale za cenu významného snížení příjmu a nejistoty práce.

Erika, vystudovaná právnička, pracovala jako asistentka soudce a měla dítě ve věku osmi let. Její zaměstnavatel byl původně velmi skeptický k práci z domova a odmítal ji Erice umožnit i po opakovaných žádostech po jejím návratu do práce po rodičovské dovolené. Ani hned po spuštění celostátní karantény a uzavření škol nebyla práce z domova automaticky možná, a jakmile byly na jaře otevřeny školy, očekával od ní návrat do kanceláře. Při druhém uzavření škol v říjnu 2020 ale již možnost práce z domova okamžitě obnovil, takže Erika mohla pracovat a zároveň se starat o syna.

„Takže zaměstnavatel mi umožnil docela rychle tentokrát už home office, ne jako na jaro, kdy se to všechno nastavovalo. Takže to mi umožnil vlastně od toho dne, kdy syn, který je ve druhé třídě, zůstal doma.“

Přístup zaměstnavatele se tedy díky pandemii posunul k větší vstřícnosti vůči práci z domova a také již byly nastavené procesy, které k tomu byly potřeba. Erika si díky tomu mohla dovolit rozvrhnout si práci a část jí dělat v noci, kdy syn spal.

„Ale já jsem pak neměla problém třeba na home officu zas v tom, že kdybych dítěti věnovala to dopoledne s tou online výukou a s tou pomocí prostě s tou školou a... a já jsem pak dělala klidně tu práci v osm hodin večer, nebo když šel spát, nebo kdykoliv.“ (Erika, 37, VŠ, soudní asistentka, 1 dítě 8 let, Olomoucký kraj)

Sólo matky, jež měly stabilní zaměstnání, které si zachovaly v průběhu pandemie, a navíc mohly pracovat z domova, se nacházely oproti ostatním ve zvýhodněné pozici. Díky práci na home office mohly zajistit péči o děti a jejich podporu během distančního vzdělávání. I těmto ženám se ale kvůli událostem souvisejícím s pandemií snížil do určité míry příjem. Navíc musely zároveň zastat několik pracovních směn – odvést svou práci pro zaměstnavatele, postarat se o děti, pomáhat jim se školou, vařit pro ně a uklízet. V důsledku celkového zhoršení ekonomické situace byly spokojené s tím, co měly, a opustily aspirace na získání více kvalifikované nebo lépe placené práce.

Ženy nezaměstnané nebo „podzaměstnané“ – hrozba dlouhodobé nezaměstnanosti

Během druhého kola rozhovorů bylo více respondentek nezaměstnaných a další pracovaly menší počet hodin než před pandemií. Všechny tyto ženy hovořily o tom, jak je obtížné až nemožné najít si novou práci. Na vině byl negativní dopad protipandemických opatření na řadu odvětví, a tudíž nízká poptávka po pracovní síle, a na druhé straně to, že musely doma pečovat a učit se s dětmi. Školy a školky byly střídavě zavírány v rámci celostátních lockdownů nebo kvůli karanténám, matky se musely opakovaně narychlo přizpůsobovat novým podmínkám. Proto pravděpodobně nebyly vnímané zaměstnavateli jako perspektivní pracovní síla a mnohdy samy vyhodnotily, že nemá smysl pokoušet se nastoupit do nové práce.

„No, teď je to docela těžký, protože já jsem měla nastoupit do práce a děti jsou teď doma, takže nemůžu. A ta třetí dcera právě taky měla nastoupit do školky, která je taky zavřená. Takže hodně tady trnu, že jsou doma a já nemůžu vůbec nic dělat.“ (Zoe, 27, ZŠ, rodičovská dovolená, 3 děti, 8, 7 a 3 roky, Ústecký kraj)

V některých případech matky cítily, že děti potřebují jejich pomoc s distančním vzděláváním, i když byly starší deseti let a teoreticky se očekávalo, že zvládnou být skoro rok doma samy. Adéla například v únoru 2020 zvažovala, že půjde pracovat do Německa, jelikož bydlí blízko hranic, má dlouholetou praxi v administrativě a hovoří výborně německy. Následně ale došlo k uzavření hranic a uzavření škol. K otevření došlo před prázdninami, kdy pro ni nemělo smysl si práci hledat, jelikož by musela zajistit péči o desetileté dítě, nechala tedy hledání práce na září. V září obešla několik konkurzů, během měsíce však byly školy opět zavřeny a ona se rozhodla, že raději bude se synem dál doma a pomáhat mu se vzděláváním. Neuměla si představit, že by zvládl být dlouhodobě sám doma a dalo se to skloubit s prací:

„I kdyby on tu školu dělal poctivě, tak by tady byl sám do odpoledne, do čtyř hodin, a kdybych chodila do práce, přišla bych z práce a on by mi řekl ‚no hele, víš, mami, my máme tohle, tohle, tohle a já s tím potřebuju pomoci‘, a já tohle nevím, to učivo vůbec neznám. (...) Kdybych chodila do té práce a pak přišla, byla vyřízená, tak si myslím, že to bych asi nedala. Takhle jako sama. Víte co, úplně jako všechno, komplet na hrbu, total. Takže si to nedovedu představit, to se přiznám teda a jsem teda ráda, že jsem doma.“ (Adéla, 41, SŠ, nezaměstnaná, 1 dítě 11 let, Ústecký kraj)

Dvě ženy, Anna a Aneta, přišly o práci během roku, ačkoliv ještě na jaře 2020 byly zaměstnané. V obou případech to bylo spojené s vyšší zátěží v práci, kterou nebylo možné vykonávat z domova, v kombinaci s péčí o děti, kterým nefungovaly školy a školky. Adéla pracovala jako zdravotní sestra u praktického lékaře, přičemž obtížnost práce byla navýšena kvůli pandemii. Své tři děti nechávala samotné doma, v práci ani neměla čas se najíst. Stres u ní spustil zdravotní problémy, kvůli kterým se nakonec v září rozhodla dát výpověď.

„A já jsem tam i byla ve velkém stresu z té práce a začala jsem mít zdravotní problémy a věděla jsem, že prostě tam nemůžu jako fungovat, že nezvládnou takhle náročnou práci a péči o tři děti, no. A bylo to pro mě hrozně těžký rozhodování, protože jsem si říkala, že tohle si jako nemůžu dovolit.“ (Aneta, 37, SŠ, zdravotní sestra, 3 děti 11, 8 a 5 let, Olomoucký kraj)

Anna zase pracovala na poště, kde došlo k navýšení pracovní doby a přesčasů, což nemohla zvládat spolu s péčí o malého syna. Byla přesvědčená, že v práci vydrží ještě během prázdnin a od září si bude hledat práci novou, nakonec ale koncem června zdravotně zkolabovala.

„Prostě v práci jsem omdlela, zkolabovala jsem u auta a právě tím, že jsem motorizovanéj řidič, měla jsem to v pracovní smlouvě, tak jsem vlastně nemohla řídit.“ (Anna, 42, SŠ, poštovní doručovatelka, 1 dítě 4 roky, Středočeský kraj)

Tři dotazované ženy byly nezaměstnané již před nástupem pandemické krize. Všechny v únoru i v květnu předpokládaly, že si nějakou práci brzy najdou, nejpozději se začátkem září, jakmile skončí prázdniny a děti nastoupí do školy. To se jim ale nepodařilo, jelikož nabídky práce byly omezené. Navíc v průběhu září již bylo jasné, že se dá očekávat, že školy budou opětovně uzavírány, a nemá pro ně tudíž smysl nastupovat do nové práce, kde budou stejně první tři měsíce ve zkušební době.

„Takže samozřejmě práci jsem si chtěla hledat, tím, že zase přišly prázdniny, tak samozřejmě jsem si nic nehledala. A tudíž jsem říkala, že něco od září. Potom v tom září, tak jsem to úplně jako nehrotila, protože něco vzadu mi říkalo, že se opravdu s tím covidem, že asi ty děti zřejmě jako zase budou doma.“ (Adéla, 41, SŠ, nezaměstnaná, 1 dítě 11 let, Ústecký kraj)

Aneta si v prosinci znovu našla práci zdravotní sestry na kratší úvazek, kam měla nastoupit od ledna 2021. V prosinci ale ještě netušila, že děti v lednu již do školy nenastoupí a navíc, že od března bude zavřená i školka pro nejmladšího.

„No, jako trochu se obávám toho, když nastoupím někde do práce, a bude zase další vlna a zase zavřou školy, tak buď teda nechám děcka samotný, budou to muset teda nějak zvládat a budu chodit do práce, anebo tam bude riziko toho, že budu ve zkušební době a půjdu na OČR a vyhodí mě. Tak z toho mám trochu strach, no. Jako doufám, že už se třeba nestane, že po Vánocích prostě třeba bude měsíc zavřená škola, to už mě teda trochu děsí.“ (Aneta, 37, SŠ, zdravotní sestra, 3 děti 11, 8 a 5 let, Olomoucký kraj)

Práce, která se respondentkám při hledání nabízela, byla navíc často jen práce na dohody, bez pevné pracovní smlouvy. Některé byly vděčné alespoň za tuto možnost, jelikož jim přinesla alespoň nějaké peníze do rozpočtu. Anna to však například vnímala velmi negativně, jelikož byla celý život zaměstnaná ve standardním pracovním poměru, a nyní jedinou možností, která se jí nabízela, byla nízko kvalifikovaná a nejistá brigáda. Uvědomovala si, že takováto práce nezakládá nárok na sociální a důchodové pojištění a může do budoucna vést k dalšímu zhoršení její situace.

„Ale prostě mně je čtyřicet tři let a já nebudu dělat nikde jako v šestnácti, sedmnácti brigádně. To já zase mám jako vizi jasnou. A je to jenom z toho důvodu, že tam za mě neodvádějí sociální, zdravotní, nemám nárok na dovolenou, nemám nárok na ošetřování dítěte a prostě bojím se toho, že když s tím dítětem omarodím, tak oni mi řeknou, no, tak už nechodte, že jo. (...) Vlastně krachuje to na tom, že když chci jít jako prodavačka, tak prostě by mě brali, ale nabídnou mi tu dohodu.“ (Anna, 42, SŠ, poštovní doručovatelka, 1 dítě 4 roky, Středočeský kraj)

Pandemie tak prohloubila riziko pádu do pastí prekérní práce, kdy sólo matky musely vzít za vděk nejistou, krátkodobou, nízko ohodnocenou brigádní práci, aby si udržely alespoň nějaký příjem. Přijetí takovéto práce ale může znamenat omezení možnosti najít si lepší práci později.

Respondentky pociťovaly zhoršení situace na pracovním trhu na vlastní kůži také v tom, že zaměstnavatelé na podzim začali být ještě více „vybíraví“ než předtím, byli méně ochotní vycházet pracujícím matkám vstříc a sólo matky předem diskvalifikovali. Lze pravděpodobně očekávat, že se již dříve znevýhodněné postavení sólo matek na pracovním trhu v důsledku ekonomické recese ještě zhorší, navíc matky budou ještě více vnímány jako „rizikové pracovnice“, protože závazek péče o dítě v době pandemie znamená nejen potřebu přizpůsobit pracovní dobu, ale také hrozbu, že pracovnice bude muset ze dne na den zůstat doma s dětmi, protože došlo ke karanténnímu uzavření školy či školky.

„No a mně přijde, že teď ty máme samoživitelky, jak teď je ta krize, tak je to horší. Jakmile něco malinko trošku nesplňujete nebo potřebujete ráno přijet o půl hodiny dýl, s tím, že tam odpoledne zůstanete o půl hodiny dýl, tak to teď moc ty zaměstnavatelé nějak nechtějí vycházet vstříc.“ (Anna, 42, SŠ, poštovní doručovatelka, 1 dítě 4 roky, Středočeský kraj)

Pandemie a následná ekonomická krize tak pro respondentky zvýšila riziko dlouhodobé nezaměstnanosti. I ty, které do té doby měly relativně dobrou a stabilní práci nebo dostatek pracovních zkušeností a předpokládaly, že si snadno najdou novou práci, byly postaveny do situace, kdy pro ně bylo nemožné nové zaměstnání najít. Na jedné straně musely řešit péči o děti a nejistotu ohledně opakovaného uzavírání škol a školek, takže pro ně bylo nemožné práci skloubit s rodinou. Na druhé straně narážely na zhoršující se situaci na pracovním trhu, která se projevila tím, že se ještě více snížila ochota zaměstnavatelů vyjít vstříc s organizací pracovní doby nebo vůbec zaměstnat z jejich pohledu „rizikovou“ pracovníci. Pokud se jim nějaká práce nabízela, šlo o práci brigádní, dočasnou, nejistou a bez nároku na sociální pojištění a další benefity.

Ekonomická situace respondentek

Ekonomická situace respondentek se oproti jaru také zhoršila. Důvodem bylo u některých snížení příjmů v zaměstnání (viz Klaudie), u jiných protahující se nezaměstnanost (viz Anna, Aneta, Adéla, Zoe či Nela). Snížené příjmy měly i ženy, které byly dlouhodobě na ošetřovném nebo na tzv. překážkách v práci, kdy pobíraly jen 60 procent základního platu (Laura, Hana). Stela, která před pandemií pracovala brigádně tři dny v týdnu, musela kvůli zavřeným školám omezit práci jen na jeden den v týdnu, kdy měla možnost hlídání. Soňa zase bez náhrady přišla o přívůdek a zůstal jí jen plat za práci asistentky pedagoga na nízký úvazek. U dalších došlo ke snížení příjmů kvůli zhoršené situaci jejich partnera (Erika) nebo bývalého partnera, který nechtěl nebo nemohl dál platit výživné v původní výši (Laura, Valerie).

„Protože z tý (hlavní práce) poplatíme poplatky a takový věci a potom jako Vánoce nebo boty, tak to jako řešíme potom z toho (podnikání) a... takže to je takový, že tam se to nezlepšilo. Protože teď zase je zavřeno a tam to moc jako lepší není a nebude.“ (Soňa, 37, SŠ, asistentka pedagoga, 1 dítě 8 let, Středočeský kraj)

Pro Hanu, která byla zaměstnaná, ale nemohla pracovat z domova, představovala hrozbu snížení příjmu i dočasná karanténa. Jelikož její rozpočet byl již tak velmi napjatý, snížení příjmu na 60 procent znamenalo, že nemohla dostát svým závazkům.

„A navíc jsme tam ještě v první linii, tím, že do práce chodíme každý den, tak kdokoliv může... neříkám třeba rovnou onemocnět, ale můžete jít do karantény právě kvůli tomu kontaktu s někým, kdo vás nahlásí. Což, že jo, zase okamžitě znamená šedesát procent příjmu. Nás takhle bylo celý odbor v karanténě, deset dnů. A i lidi bez příznaků, všichni prostě, všechny nás nahnali na testy a toho se jako bojím, že se to může kdykoliv zopakovat.“ (Hana, 42, VŠ, sociální pracovnice, 1 dítě 7 let, Středočeský kraj)

Zároveň vzhledem k dlouhodobosti krize již respondentky zpravidla vyčerpaly své finanční rezervy, pokud nějaké měly, nebo rychle mířily k jejich vyčerpání. Dotazované ženy neměly zpravidla nárok na žádné kompenzace za snížený příjem. Ty, které pracovaly pouze brigádně, neměly nárok na ošetřovné, protože nesplňovaly stanovené podmínky. Pokud přišly o práci, ve které si přivydělávaly jako osoby samostatně výdělečně činné, neměly nárok na kompenzace, jelikož se jednalo o činnost vedlejší. Ze čtyř žen, které v době první vlny rozhovorů čerpaly dávku ošetřování člena rodiny (ošetřovné), mohla v zimě tuto dávku čerpat už jen Ema, jelikož ostatní mezitím ze zaměstnání musely odejít.

U státní podpory byla problémem nedostatečná informovanost respondentek o různých možnostech a neznalost vlastních práv. Ne vždy se orientovaly ve složitém systému státních dávek a podpor. Odpovědné úřady, zejména úřady práce, nebyly příliš vstřícné jim s orientací pomoci. Aneta například netušila, že když podá sama v práci výpověď, krátí se jí nárok na podporu v nezaměstnanosti v prvních dvou měsících z 65 na 45 procent. Anna toto věděla, ale její zaměstnavatel nejprve odmítl dohodnout se s ní

na ukončení zaměstnání kvůli nemožnosti skloubit změněnou pracovní dobu s péčí o děti. Poté, co se Anna poradila se známou právníčkou, sice ustoupil, ale úřad práce nejprve pochybil ve výpočtu podpory, a když se Anna odvolala, byla podpora zastavena s tím, že bude vyplacena později. Po půl roce ale Anna stále ještě peníze na účtu neměla. Pozdější vyplácení dávek či podpor bylo bohužel běžné a pro ženy představovalo velký problém a hrozbu.

Respondentky se snažily čelit snížení příjmů snižováním nákladů, kde to šlo. Vzhledem k tomu, že již před krizí byly jejich příjmy spíše podprůměrné a neměly ve zvyku utrácet „za zbytečnosti“, a tudíž ani na čem šetřit, snažily se šetřit alespoň na jídle:

„No, musím to zvládat, počítám. Když jdu do obchodu, tak počítám kolik to zboží stojí, abych... pořád si hlídám účet, asi za tři dny se dívám, kolik tam je, protože občas člověk prostě rychle utrací tou kartou. A to jde zaplatit a pak si říkám, aha, musím se zastavit, zjistit, kolik mám plus a mínus na účtu, nechci ohrozit nás finančně. A je to jako větší stres samozřejmě.“ (Klaudie, 34, SŠ, event manažerka, 2 děti 11 a 9 let, Olomoucký kraj)

Nějakou možnost úspory představovalo dětské oblečení a obuv a obecně snížení nároků na to, co děti potřebují a co je třeba jim kupovat. Respondentky se začaly více spoléhat na věci „z druhé ruky“:

„Malýmu jsem odmítala dávat věci z druhé ruky, třeba ty boty, že jsou ochozený, tak teď prostě řeším, prostě jenom koupím novou vložku do boty, a má holt použitý boty.“ (Laura, 29, VOŠ, kostymérka, 1 dítě 3 roky, Středočeský kraj)

Další možností bylo najít si nějaký přivýdělek, pokud to bylo v časových možnostech respondentky. Laura si našla dočasnou brigádu v supermarketu na nočních směnách, kde mohla pracovat, když její malý syn spal; jelikož bydlí společně se svou matkou, nemusela v noci řešit hlídání. Obecně se respondentky poohlížely po práci, která byla pod jejich úroveň kvalifikace. Byly ochotné dělat víceméně cokoliv, aby měly alespoň nějaký příjem.

„Takže můžu jenom se uskromnit, plus si hledat ještě něco navíc, co jde. Což v téhle době je opravdu jako kasa, doplňování, vožení jídla a podobně.“ (Laura, 29, VOŠ, kostymérka, 1 dítě 3 roky, Středočeský kraj)

Ženám, které již před pandemií pobíraly sociální dávky (přídavky na děti, příspěvek na bydlení a příspěvek v hmotné nouzi), se sice příjmy nezměnily, ale zvýšily se jim náklady. Problém představovalo uzavření školních jídelen, protože nutnost vaření dětem zvýšila jejich výdaje. V poledne musely obstarat teplé jídlo pro děti, které by se jinak najedly ve státem dotovaných jídelnách. Zatímco samy sebe dokázaly „odbýt“ levnými a méně kvalitními potravinami, pro děti chtěly zajistit kvalitní stravu.

„Já jako ušetřím v týdnu, když chodí kluk do školky, tak jsem vařila jenom večeře. A tím, že jsme jenom sami dva s klukem, tak jsem hodně ušetřila.“ (Anna, 42, SŠ, poštovní doručovatelka, 1 dítě 4 roky, Středočeský kraj)

„Stačí se uskromnit, tak pokud se nají ve školce, tak člověk se uskromní na tom obědu, dám si instantní polívku nebo tak, a to dítě má plnohodnotnou stravu ve školce. Když byl doma,

a fakt člověk ho nechtěl jako odbýt, tak to pak šlo taky víc do peněz.“ (Laura, 29, VOŠ, kostymérka, 1 dítě 3 roky, Středočeský kraj)

Pro většinu sólo matek může dále představovat problém nadcházející roční zúčtování nákladů na bydlení, jelikož vzhledem k tomu, že byly většinu času s dětmi doma, nebudou zaplacené zálohy na energie, vodu a topení stačit a budou vyzvány k zaplacení nedoplatků. Sociální příjmy jsou ale tak nízké, že jakékoliv náklady navíc představují obrovský problém:

„Takže když si poplatím de facto to, co musím, tak mě zůstane čtyři tisíce na celý měsíc, což teda s tolika dětmi není moc, když musíte mezitím koupit nějaké oblečení, boty a tak. Nebo pomůcky do školy. Tak je docela těžké, aby si člověk dal nějakou korunu stranou, kdyby náhodou byla nouze, aby člověk měl kam sáhnout.“ (Nela, 37, vyučená, nezaměstnaná, 4 děti 13, 10, 7 a 4 roky, Ústecký kraj)

Některým respondentkám pomáhaly neziskové organizace, dobrovolné asociace či charity. Byly zapojeny např. do projektu Znesnáze Nory Fridrichové, projektu Fandi mámám či dalších podobných charitativních projektů:

„Tam mi objednali pro dcery palandu, skříň. Protože nemám ještě vybavený celý pokojíček. Takže mi takhle pomohli. A tam jako pomáhaj i s těma potravinama, drogerie, takže mi takhle hodně posílají. Tohle to mi hodně pomohlo teď.“ (Zoe, 27, ZŠ, rodičovská dovolená, 3 děti, 8, 7 a 3 roky, Ústecký kraj)

Ženy, které byly nezaměstnané, se ocitly bez příjmů v okamžiku, kdy jim po pěti měsících končil nárok na podporu v nezaměstnanosti. Ty, které přišly o práci nebo jim skončila podpora v nezaměstnanosti před nedávnou dobou, hovořily o tom, že pro ně není snadné získat nárok na dávky, například proto, že by se musely vzdát svého majetku nebo protože mají trvalé bydliště jinde, než skutečně bydlí. Pro sólo matky, které před pandemií svou situaci jakž takž zvládaly, ale neměly takové příjmy, aby mohly vytvářet finanční rezervy, tak byla situace nejpalčivější. Sociální síť jim žádnou pomoc neposkytla a kvůli výpadku příjmů se dostávaly ve svých rozpočtech do minusu. Neměly ve zvyku žádat o pomoc stát nebo charitu a cítily se náhle stigmatizované jako „sociální případy“.

„Poctivě splácím, nikde nic jinak nedlužím, všechno mám v pořádku, ale stejně si prostě připadám, že mám nálepku tý socky.“ (Hana, 42, VŠ, sociální pracovnice, 1 dítě 7 let, Středočeský kraj)

Koronavirová krize tak znamenala zhoršení ekonomické situace u většiny dotázaných žen, i když u každé příjmové skupiny jiným způsobem. Ženy s vyšším vzděláním a relativně dobrým pracovním postavením čelily snížení příjmů kvůli omezení odměn a snižování či zastavení růstu mezd, nebo protože musely zůstat doma kvůli péči o děti, karanténám či překážkám v práci. Další přišly o práci, a jelikož měly děti stále doma, nedařilo se jim novou najít. Některé dostávaly nižší výživné od otců dětí, protože na ně dopadla krize. Lockdown navíc znamenal zvýšení nákladů, což nejhůře dopadalo na ženy dlouhodobě nezaměstnané, které musely s dětmi vyjít s pár tisíci korunami na měsíc. Sociální síť státu nedokázala na tyto zvýšené náklady a nové propady do chudoby reagovat, její roli tak přebíraly různé dobrovolnické projekty a aktivity neziskových organizací.

Distanční vzdělávání dětí

Vedle zhoršené ekonomické situace dělalo dotázaným ženám největší starosti uzavření škol a distanční vzdělávání. Cítily, že pro jejich děti je tato situace, kdy mají omezené kontakty s vrstevníky, nemohou dělat aktivity, které je dříve naplňovaly, a musí se učit samy doma, velmi náročná a může na ně mít dlouhodobé negativní dopady. Pokládaly za svůj úkol snažit se jim tuto situaci ulehčit a co nejlépe zvládnout.

Oproti prvnímu uzavření škol na jaře 2020 byly na podzim školy lépe připravené a většina jich přešla na online výuku, kdy zpravidla několik hodin denně měly být děti připojené a sledovat výuku. Nešlo tedy již jen o zadávání úkolů na týden. To na jednu stranu uvolnilo některým matkám ruce, nemusely dětem se vším asistovat a mohly se dopoledne věnovat své práci. To pomohlo zejména těm, které mohly pracovat z domova a zároveň měly doma k dispozici více počítačů. Zatímco na jaře ještě k tomu musely dětem vše vysvětlovat a neustále se jim věnovat, na podzim to mohly částečně nechat na učitelích:

„Takže po tom, jak se začala připojovat, tak se to teda výrazně zlepšilo, protože si ty věci opravdu dělala sama a mě k tomu tolik. Jenom, když dělala nějaký úkoly a nevěděla si rady, tak jsme to spolu konzultovaly, ale nemusela už jsem celý ten proces s ní vlastně absolvovat.“ (Ivana, 41, VOŠ, úřednice, 1 dítě 10 let, Olomoucký kraj)

Pokud ale měly doma jen jeden počítač, jako tomu bylo u Eriky, online vyučování jim příliš situaci neusnadnilo:

„To se setkává v jeden čas, že jo, i já reaguju na různé pracovní věci... nebo když jsou různé telefonáty, prostě většinou se ty věci řeší dopoledne. A online výuka je taky dopoledne, že. Do toho máme jeden počítač, takže jak to jako jde skloubit.“ (Erika, 37, VŠ, soudní asistentka, 1 dítě 8 let, Olomoucký kraj)

U jiných respondentek online vyučování přineslo nové problémy. Ty se týkaly zejména nedostatečného technického vybavení na výuku a nevyhovujícího bydlení, tedy nedostatku prostoru v bytě, aby měli všichni členové domácnosti na výuku klid.

„Tazatelka: A proč to bylo náročnější? Respondentka: No, abysme se třeba jako ti dva nerušili, protože máme třeba jako malej byt, tak vlastně dcera musela dělat všechno na mobilu, my máme jeden notebook, syn byl teda na notebooku. On třeba pracoval u stolu, v kuchyni, a pak máme jeden pokoj, tak tam vlastně byla dcera. A já jsem nemohla vařit, protože jsem ho rušila při té výuce, když měl i třeba zapnutej mikrofon. Tak to jsem vařila den dopředu. Vlastně pak jsem já byla zablokovaná v tom, že i když si něco dělal sám, že to zvládal, tak jsem tam musela potichu sedět a počkat.“ (Aneta, 37, SŠ, zdravotní sestra, 3 děti 11, 8 a 5 let, Olomoucký kraj)

Pokud ženy bydlely v menších bytech a/nebo měly více dětí, nemohly jim zajistit klid na učení. Pokud byly děti různého věku, měly různé potřeby. Pokud například musely zůstat doma předškolní děti, své sourozence rušily a matky musely hledat nějakou organizaci času, aby děti školu zvládly.

„Opravdu ten začátek to jako byl kříž, protože opravdu některý ty písma fakt nechápala a prostě jí to nešlo do tý hlavy a nedokázala se tady doma soustředit. Kor když třeba byla i ta malá doma, tak ta jako furt otravuje, chce se učit taky, takže ‚maminko, maminko, maminko‘ a nenechala si prostě vysvětlit, že nám musí dát teď klid.“ (Nela, 37, vyučená, nezaměstnaná, 4 děti 13, 10, 7 a 4 roky, Ústecký kraj)

Vzhledem k přechodu na online výuku musely matky nějak zajistit dostatečné vybavení všech dětí počítači nebo jinými zařízeními, potřebovaly funkční tiskárnu a dostatečně výkonné internetové připojení. To pro mnohé představovalo dodatečné náklady, které neměly z čeho uhradit.

„Já jsem musela shánět internet, shánět počítač, protože jsem vlastně nic takového doma neměla, protože většinou, když holky něco potřebovaly, tak chodily do knihovny.“ (Nela, 37, vyučená, nezaměstnaná, 4 děti 13, 10, 7 a 4 roky, Ústecký kraj)

I pro matky se stabilním příjmem to nemuselo být jednoduché, protože měly zpravidla v domácnosti jen jeden počítač, který potřebovaly pro svou vlastní práci, tak jako Erika. V některých případech jim s vybavením pomohla škola, ale zdaleka to nebylo pravidlem pro všechny. Jiné získaly počítač pro děti od charity nebo od příbuzných.

„Třeba já sama nemám tu techniku, kterou by prostě škola potřebovala, takže nám to docela haprovalo. Jakože chvíli nešel mikrofon, chvíli nešlo tamto, takže nám se ta online výuka úplně nepodařila podchytit v takové kvalitě, jak by to mělo být. Ve škole měli v dispozici nějakých asi pět tabletů, nebo něco, a to bylo hned rozpůjčovaný.“ (Erika, 37, VŠ, soudní asistentka, 1 dítě 8 let, Olomoucký kraj)

„Takže i ta online hodina... mně teda se nepodařilo připojit plnohodnotně, protože já mám starší počítač, já nemám kompatibilitu se zvukem. Jo, že já slyším, ale nemůžu mluvit. Ještě pak taky druhá legrace, že mně odešel mobil, takže mám náhradní tlačítkový, který se teda musí dvakrát denně nabíjet. Takže když jsme se nemohly teda připojovat na ty online hodiny, tak paní učitelka psala, abychom vyfotily ty domácí úkoly a poslali jí to, tak to už jako jsem jí pak napsala teda e-mail, že se opravdu moc omlouvám, ale že teda nemáme ani chytrý telefon.“ (Hana, 42, VŠ, sociální pracovníce, 1 dítě 7 let, Středočeský kraj)

Pro dotázané ženy bylo často těžké motivovat děti k učení a vystupovat vůči nim v roli učitelky. Nesly těžce, že v náročném období, které pandemie představovala, se jejich vztahy s dětmi smrskly na nucení do učení a hlídání plnění školních povinností. Děti podle nich nespolupracovaly tak, jak by tomu bylo ve škole, a kvůli tomu v učení zaostávaly.

„Že to vidím, že to, co synovi nejde, tak to jako nechce doma dělat (...). Tak často člověk už prostě nemá tolik energie to děcko pořád motivovat, no. A pak to děcko je napruzený, že ho pořád do něčeho nutíte, pořád musí jako něco dělat, ale v té škole by přitom dělal mnohem víc.“ (Aneta, 37, SŠ, zdravotní sestra, 3 děti 11, 8 a 5 let, Olomoucký kraj)

„Syn sám mi dokázal popsat, že prostě když je ve škole a ostatní děti to dělají, tak on to taky dělá, protože tam není jiná možnost. Takže jak má mít doma tu sebedisciplínu, tak samozřejmě to druhák nemá, to nemám ani já jako dospělá, takže taky když pracuju z domu, tak se mi pracuje hůř.“ (Erika, 37, VŠ, soudní asistentka, 1 dítě 8 let, Olomoucký kraj)

Distanční vzdělávání dětí vyžadovalo od matek významnou časovou investici, což jim znemožňovalo věnovat se vlastní práci nebo si novou práci hledat. Pokud děti nebyly dostatečně samostatné, musely ženy práci na home office odsunout do večerních a nočních hodin, pokud to bylo možné. Uvědomovaly si, že jejich pracovní produktivita je kvůli tomu nižší, a o to více se obávaly ztráty práce. Mladší děti potřebovaly pomoc s připojováním na hodiny a ovládáním techniky, všechny děti občas potřebovaly vysvětlit novou látku. Matky se zpravidla nemohly spolehnout na pomoc otce dětí – pokud již byl ochoten pomáhat s péčí o děti, nezahrnovalo to jejich doučování, které zůstalo plně na matce.

„Ač se teda kasal, jak bude pomáhat, tak vlastně akorát dvakrát se mu podařilo připojit se na tu online hodinu, no, a jinak neudělali z domácích úkolů vůbec nic. Čili já jsem si vyzvedla dítě, který bylo totálně rozjívené, nemělo hotové vůbec nic a my jsme to vlastně museli ten den do druhého dne ještě dodělávat.“ (Hana, 42, VŠ, sociální pracovníce, 1 dítě 7 let, Středočeský kraj)

Potřeba pomoci při distanční výuce se velmi lišila nejen podle věku dětí, ale i podle jejich individuálních schopností a založení, a také podle přístupu a nároků školy. Některé děti byly už ve třetí či čtvrté třídě, co se týče školy, samostatné, jiné potřebovaly hodně pomoci i na druhém stupni. Matky samy si probíranou látku musely mnohdy nejprve nastudovat, což je stálo další čas. Představa hledání nové práce nebo příjímání tak pro ně byla v této situaci nereálná a raději daly přednost potřebám svých dětí:

„A že víceméně je pro mě teď důležitější, než abych se teď někde každé ráno do práce z práce a potom tady on byl chudák vyřízený z té své náročné školy. Tak jsem se rozhodla, že holt mi sice zmizí ty peníze, ale že radši tady budu pro syna.“ (Adéla, 41, SŠ, nezaměstnaná, 1 dítě 11 let, Ústecký kraj)

Opakující se náhlé změny opatření týkající se škol znamenaly pro matky velké potíže ohledně organizace jejich času a skloubení práce a péče. Otevření školy tak paradoxně mohlo představovat nový a ještě větší problém. Hana například v době lockdownu mohla jako sociální pracovníce využívat nouzovou dětskou skupinu, kde bylo o dceru postaráno. Když se škola otevřela, ale neotevřela se ranní družina, tuto možnost už neměla a nebyla schopná být v práci v sedm hodin se začátkem pracovní doby.

„Nevím vůbec, jak to budu dělat. Nevím. Protože de facto tady... já se tam nevejdu, takže já bych tam mohla být jen čtyři hodiny v té práci, ale já se nevejdu ani do jedné směny, ani do druhé. (...) Když už se teda otevřou školy, tak by se měly otevřít nějak plnohodnotně, jinak to radši měli nechat zavřené. Protože jako pro nás, co jsme samy, tak už těch organizačních změn a všeho bylo tolik, že já už nestíhám pružně reagovat.“ (Hana, 42, VŠ, sociální pracovníce, 1 dítě 7 let, Středočeský kraj)

„Protože tak, jak má škola nařízeno, že se skupiny nesmí potkávat, tak vlastně mají velmi striktní rozvrh pro to, kdy kdo chodí na oběd, a zatímco moje děti chodily ze školy vždycky spolu, nebo téměř vždycky, protože jim vyučování končí ve stejnou dobu, tak teď vlastně vlivem toho obědového rozpisu mi jedno dítě chodí třeba až hodinu po druhém, a to jsem se pokoušela nějakým způsobem řešit, což se mi teda nepodařilo. Takže jsem rezignovala s tím, že děti budou chodit každý sám.“ (Pavla, 41, VŠ, projektová manažerka v IT, 2 děti 10 a 7 let, Středočeský kraj)

Naprostá většina respondentek zmiňovala obavy, že děti budou mít kvůli distanční výuce velké mezery ve školních znalostech a budou učivo jen těžko dohánět. Děti nebyly doma dostatečně motivované, byly z online výuky unavené, špatně se soustředily, neuměly dobře hospodařit s časem a chyběl jim kontakt se spolužáky a učitelem/učitelkou. Když nebyly pod dozorem, hodně času trávily hraním počítačových her nebo sledováním telefonu a pro matku bylo náročné to nějak korigovat, zvlášť pokud samotná výuka vyžadovala připojení k technologiím. Některé ženy se obávaly, že jejich děti budou muset opakovat ročník, pokud se školy rychle neotevrou. Jen velmi minoritě se objevoval názor, že dětem tento styl výuky vyhovuje a že by nějakou formu distančního vzdělávání ponechaly i do budoucna.

„To jako že by teď na dva měsíce zase zavřeli školu, tak to už bych si musela tvořit plán na opakování ročníku.“ (Aneta, 37, SŠ, zdravotní sestra, 3 děti 11, 8 a 5 let, Olomoucký kraj)

„Ale ta dcera, co je v první třídě, ono jí to moc nejde právě. Učitelka mi řekla, že když se to jako nezlepší do konce roku, tak by jí musela dát zpátky do první třídy. Takže by musela opakovat.“ (Zoe, 27, ZŠ, rodičovská dovolená, 3 děti 8, 7 a 3 roky, Ústecký kraj)

Uzavření škol tak pro naše respondentky, podobně jako pro další rodiče, znamenalo nejen, že musí celodenně samy zajistit péči o děti, ale navíc jim během té doby musí intenzivně pomáhat se vzdáváním. Přechod z „korespondenční“ na online výuku usnadnil situaci hlavně těm, které mohly pracovat z domova a měly dostatečné počítačové vybavení a poměrně samostatné děti. Ostatní narážely na to, že neměly kvalitní vybavení pro to, aby všechny jejich děti mohly sledovat online výuku, případně řešily malý bytový prostor, do kterého se musela vejít jejich práce i práce dětí. Děti se mezi sebou lišily v tom, jak byly schopné výuku zvládat. Všechny ženy ale projevovaly obavy, že dětem bude rok mimo školu chybět, vzhledem k tomu, že doma se nejsou schopné naučit stejný objem látky jako ve škole. U některých dětí bylo podle jejich matek již v zimě zřejmé, že učivo nestíhají – ať už z důvodu nedostatku motivace a ztráty zájmu o školu, nebo proto, že pro ně učení bylo náročnější kvůli poruchám učení či pozornosti, nebo proto, že matka neměla čas nebo nebyla sama schopná poskytnout dítěti potřebnou podporu. Přesto se všechny bez rozdílu vzdělání či zázemí snažily dětem se školou pomáhat a trávily tím každý den několik hodin.

Závěr

Zatímco jarní kolo rozhovorů, které se konalo na přelomu května a června, se neslo spíše v duchu optimistického pocitu, že jsme přestáli to nejhorší, rozhovory konané v zimě již zdaleka takto optimistické nebyly. Podle vyprávění našich respondentek se zhoršily jak objektivní faktory (zejména se snížily jejich příjmy a vyčerpaly se úspory, některé ženy přišly o práci a nezaměstnaným se nedařilo novou práci získat), tak subjektivní prožívání situace. V lednu 2021 bylo jasné, že krize bude mít dlouhé trvání. Většina obchodů i škol byla opětovně uzavřena a brzký konec pandemie se nedal očekávat. Sice se u většiny dotázaných žen snížil pocit strachu a ohrožení ze samotné nemoci covid-19, ekonomická nejistota ale naopak významně vzrostla.

Prožívání a zvládání krize se jednoznačně lišilo v závislosti na postavení a charakteristikách konkrétní ženy. Sólo matky s vyšším vzděláním a relativně stabilní pracovní situací měly lepší výchozí pozici – některé mohly pracovat z domova, případně čerpat ošetřovné. U všech ale došlo kvůli ekonomickému ochlazení ke snížení příjmů. Ty, které pracovaly jako samostatně výdělečně činné nebo na tzv. dohody, o práci buďto přišly, nebo pracovat nemohly kvůli nutnosti pečovat o děti. Krize výrazně omezila možnosti hledání nového zaměstnání. Snížila se ochota zaměstnavatelů vycházet matkám vstříc, co se týče pracovních podmínek. Těm, které aktivně hledaly práci, se nabízely pouze nejisté a dočasné práce s nízkou kvalifikací, což ukazuje na prohloubení trendu prekarizace práce. Respondentky, které se musely dlouhodobě spoléhat jen na sociální příjmy, tvrdě pocítily zvýšení nákladů, které představovalo uzavření školních jídelen; online výuka také byla finančně nákladnější než distanční výuka na jaře 2020. Všechny ženy se podle svých vyprávění snažily v první řadě pomoci dětem zvládat výuku a nároky školy, což pro ně bylo velmi časově i psychicky náročné. Většina dotázaných při online výuce narazila na problém nedostatečného vybavení. I v domácnostech žen s relativně dobrými příjmy nebylo dost kvalitních počítačů pro každé dítě. Problém představoval i malý byt nebo přítomnost malého sourozence, kvůli kterému starší děti neměly na učení klid. Respondentky se domnívaly, že dětem bude zameškaný rok ve škole v budoucnu chybět. Vytratilo se i pozitivní hodnocení času, který mohly díky lockdownu rodiny strávit společně – krize už trvala příliš dlouho, neměla jasný konec a i u dětí začaly převažovat negativní důsledky sociální izolace. Matky pocítovaly vyčerpání a stres a řada z nich musela vyhledat pomoc odborníků.

Příloha: Tabulka komunikačních partnerek

Přezdívká	Věk	Vzdělání	Děti	Datum rozhovoru	Postavení v práci
Adéla	41	SŠ	1 dítě, 11 let	20. 1. 2021	Nezaměstnaná
Aneta	37	SŠ	3 děti, 11, 8 a 5 let	7. 12. 2020	Nezaměstnaná
Anna	42	SŠ	1 dítě, 4 roky	7. 12. 2020	Nezaměstnaná
Ema	33	SŠ	2 děti, 8 a 5 let	16. 11. 2020	Zaměstnaná, OČR
Erika	37	VŠ	1 dítě, 8 let	19. 11. 2020	Zaměstnaná, home office
Hana	42	VŠ	1 dítě, 7 let	17. 11. 2020	Zaměstnaná
Ivana	41	VOŠ	1 dítě, 9 let	2. 12. 2020	Zaměstnaná na projekt, home office
Klaudie	34	SŠ	2 děti, 11 a 9 let	9. 12. 2020	Zaměstnaná, home office
Laura	29	VOŠ	1 dítě, 3 roky	7. 12. 2020	Zaměstnaná, překážky v práci
Nela	37	vyučená	4 děti, 13, 10, 7, 4 roky	18. 1. 2021	Nezaměstnaná
Pavla	41	VŠ	2 děti, 10 a 7 let	12. 11. 2020	Zaměstnaná, home office
Soňa	37	SŠ	1 dítě, 8 let	16. 11. 2020	Zaměstnaná, nizký úvazek
Stela	42	VŠ	3 děti, 12, 9 a 5 let	18. 11. 2020	Brigáda
Valerie	32	VŠ	1 dítě, 3 roky	20. 11. 2020	Zaměstnaná, nizký úvazek
Zoe	27	ZŠ	3 děti, 7, 6 a 2 roky	9. 3. 2021	Nezaměstnaná

Aperio Společnost pro
zdravé rodičovství

www.aperio.cz